

Asia: VN/34692/2024

Lausuntopyyntö toimeentulotuen kokonaisuudistuksesta

Lausunnonantajan lausunto

Veloitteeseen ilmoittautua työttömäksi työnhakijaksi, veloitteeseen hakea ensisijaista etuutta ja perusosan alentamiseen liittyvä lausuntopalaute:

Monimuotoiset perheet -verkosto ei kannata esitykseen sisältyvää, toimeentulotuen saajalle asetettavaa velvollisuutta ilmoittautua työttömäksi kokoaikatyön hakijaksi. Tämä olisi velvoittavaa myös jo työssäkäyvälle, mikäli hän työskentelee alle 30 viikkotuntia. Veloitteen laiminlyönnistä seuraisi perusosan alentaminen 50 prosentilla. Kokoaikatyö ei todellisuudessa ole kaikissa perhetilanteissa mahdollista. Osa-aikainen työ voi esimerkiksi yhden vanhemman perheissä olla ainoa keino yhdistää palkkatyö ja hoiva. Kokopäivätyötä ei voi tehdä esimerkiksi vuorotyössä, sillä pienille koululaisille ei ole tarjolla lakisääteistä vuorohoitoa tai erityistä tukea tarvitsevan lapsen kanssa, joka ei pysty olemaan hoidossa kokopäiväisesti. Varhaiskasvatusikäisille lapsillakaan ei ole subjektiivista vuorohoitoa, eikä näin ollen vuorohoitoa ole kaikille ja kaikkialla tarjolla (Rönkä ym. 2019). Työnteon ja lasten hoivajärjestelyjen välinen suhde liittyy siis olennaisesti myös lapsen oikeuksiin. (Esim. <https://www.tuni.fi/alustalehti/2025/02/04/muutokset-toimeentulotukeen-kohdistuvat-myos-lapsiin/>)

Tilastollisesti työnteon ja hoivavastuiden yhteensovittamisen haasteet näkyvät selvästi yhden vanhemman perheiden huoltajien työllisyysasteessa, joka on koko tällä vuosituhanella pysytellyt huomattavasti matalampana kuin kahden vanhemman perheiden huoltajien työllisyysaste (<https://www.monimuotoisetperheet.fi/yhden-vanhemman-perheiden-tyollisyys-heikkoa-5-suositusta-kunnille/>). Ero on suurin pikkulapsivaiheessa, muttei kokonaan poistu edes nuorimman lapsen lähestyessä täysi-ikäisyyttä. Taustalla vaikuttavat yhden vanhemman perheiden huoltajien vaikeudet yhdistää työssäkäynti, hoiva- ja huoltovastuut, kun yhteiskunnan tarjoamat lastenhoitopalvelut eivät riittävän kattavasti vastaa tarpeisiin. Myös erityistarpeisten ja vammaisten lasten vanhemmilla tai vuoroasuvien lasten etävanhemmilla, jotka eivät aina näy lapsiperhetilastoissa, voi olla haasteita työllistymisessä ja työssäkäynnissä.

Johtuen yhden vanhemman perheiden huoltajien työllistymisvaikeuksista ja vähimmäismääräisten työttömyysetuuksien matalasta tasosta, nämä ovat yliedustettuina toimeentulotuen saajissa.

Esityksen taustoittavista tiedoista ilmenee, että noin joka viides perustoimeentulotukea saavista kotitalouksista on lapsiperheitä ja niistä suurin osa on nimenomaan yhden vanhemman perheitä. Verkosto näkee, että on kohtuutonta rangaista vanhempia heidän perhetilanteestaan, joka käytännössä estää kokopäivätyön tekemisen. Näin esitys kuitenkin tekee, kun se varmistaa, että niin kutsutusta työvoimapolitiittisesti moitittavasta menettelystä, kuten kokopäivätyön hakematta jättämisestä, seuraa aiempaa suoraviivaisemmin myös toimeentulotuen perusosan alentaminen jopa 50 prosentilla. Tämä vaarantaa verkoston mielestä vakavasti toimeentulotuen saajien ja heidän lastensa edellytyksiä ihmisarvoiseen elämään, koska toimeentulotukea saadakseen täytyy jo olla käyttänyt omat säästönsä. Jos kokoaikainen työ ei ole perheen vanhemmalle mahdollista, toimeentulotuen perusosan alentaminen voi ajaa entistä useamman lapsiperheen ja lapsen köyhyyteen. Tutkimukset osoittavat, että lapsuudessa koettu köyhyys on erityisen ongelmallista, sillä se heikentää lasten hyvinvointia ja osallisuuden kokemusta nykyhetkessä, ja vaikuttaa terveyteen ja hyvinvointiin myös aikuisuudessa (esim. Ristikari ym. 2018).

Verkosto haluaa muistuttaa siitä, että lasten toimeentulon turva toteutuu vanhempien kautta. YK:n lapsen oikeuksien komitea suositti kesäkuussa 2023 antamissaan päätelmissä, että Suomi turvaa lapsille riittävän toimeentulon välttämällä sellaisia sosiaaliturvan leikkauksia, jotka vaikuttavat köyhyyden ja syrjäytymisen vaarassa oleviin lapsiin. Etuusjärjestelmästä on kuitenkin jo karsittu köyhyysriskissä oleville lapsiperheille kohdentuvat työttömyysturvan lapsikorotukset, mikä on tarkoittanut näille

perheille merkittävää leikkausta etuuden määrään. Kuten edellä todettiin, on köyhyys lapsuudessa tutkitusti yhteydessä muun muassa huonompaan terveyteen, matalampaan koulutustasoon ja heikompiin tulevaisuuden mahdollisuuksiin. Tähän Suomella ei ole varaa inhimillisestä, muttei myöskään taloudellisesta näkökulmasta matalan syntyvyyden ajassa.

Jos laki aiotaan säätää esitetyssä muodossa, verkosto esittää yllä todettuun nojaten, että lakiin toimeentulotuesta annetun lain muuttamisesta 2 a § Velvollisuus ilmoittautua työnhakijaksi -pykälän ensimmäisen momentin kohtaa 10 muokataan kuulumaan seuraavasti:

10) ole muun edellä mainittuihin verrattavan hyväksyttävän syyn vuoksi esteellinen vastaanottamaan osa- tai kokoaikatyötä.

Kyseisen kohdan perusteluihin lisätään muotoilu siitä, että tällainen hyväksyttävä syy voi olla perheeseen liittyvä, esimerkiksi yhden vanhemman perheen huoltajan hoiva- ja huoltovastuu, joka jatkuu vielä pitkään nuorimman lapsen täytettyä 3 vuotta ja joka voi käytännössä estää kokoaikatyön tai vuorotyön vastaanottamisen ja siten ilmoittautumisen kokoaikatyön hakijaksi.

Periaatteellisesti verkosto pitää hyvänä, että ihmisiä ohjataan hakemaan ensisijaisia etuuksia ennen toimeentulotukeen turvautumista tai sen rinnalla tilanteessa, jossa ensisijaiset etuudet riittää turvaamaan toimeentuloa. Todellisuudessa toisinaan voi tulla tilanteita, joissa henkilön ansiotulot tai muu pääasiallinen tulo loppuu tai katkeaa yllättäen äkillisesti. Ensisijaisten etuuksien hakemisen ei silloin pidä olla ehdoton edellytys toimeentulotuen hakemisen mahdollistamiseksi. Verkosto katsoo,

että tuen hakijaa on opastettava ja neuvottava etuuksien hakemisessa, myös toimeentulotuen. Koska etuushakemuksissa voi olla hyvinkin pitkät käsittelyajat, on toimeentulotuen hakeminen välittömästi oltava mahdollista.

Verkosto katsoo, että ennakoitavissa olevissa ja vakiintuneemmissa tilanteissa ensisijaisten etuuksien hakemisen edellyttäminen toimii etuudensaajankin eduksi. Tällöin myös etuuksiin liittyvät palvelut, kuten työllisyyspalvelut, tavoittavat niiden tarpeessa olevat ihmiset. Verkosto kuitenkin alleviivaa, että tämän toteutuminen edellyttää, että palvelut ovat riittävästi resursoituja ja että niissä osataan huomioida ihmisten moninaiset elämän- ja perhetilanteet sekä toiminta- ja työkyvyn vaihtelut ja tarjota asiakkaiden tarpeisiin vastaavia palveluita. On myös tärkeää varmistaa, että palveluissa ohjataan ja opastetaan ihmiset hakemaan tilanteeseensa oikeita, ensisijaisia etuuksia. Ensisijaisetkaan etuudet eivät saisi rangaista etuuksien saajia sellaisista olosuhteista, joihin heillä ei tosiasiallisesti ole vaikutusmahdollisuuksia, kuten yhden vanhemman perheen huoltajan korostunut ja kuormittava hoiva- ja huoltovastuu tai vuoroviikkovanhemmuus, jotka voivat rajoittaa esimerkiksi vuorotyön tekemisen mahdollisuuksia.

Samaan aikaan toimeentulotuki uudistuksen kanssa lausuntokierroksella on ollut lakiesitys työttömyysturvalain muuttamisesta. Jälkimmäisessä esitetään, että työnhakija menettäisi työttömyysetuutensa määräajaksi heti ensimmäisestä työnhakuun tai työvoimapalveluihin liittyvästä laiminlyönnistä. Verkosto painottaa, etteivät laiminlyönnit useinkaan ole tahallisia, mutta nyt esitetyn mukaan jo ensimmäinen erehdys johtaa tuntuvaan sanktioon. Työttömyysetuuden ehtojen kiristäminen kasvattaa näin viimesijaiseksi tarkoitetun toimeentulotuen käyttäjämääriä vastoin hallituksen tavoitteita. Verkosto katsoo, että toimeentulotukeen esitettävät alentamismenettelyt rankaisevat kohtuuttomasti yksilöitä mahdollisesti täysin tahattomista erehdyksistä. Tahattomuuden yleisyyteen viittaa se, että kaikista nykyjärjestelmässä muistutuksen saaneista työttömyysetuuden saajista 80 prosenttia ei ole saanut toimintansa vuoksi työttömyysturvaseuraamuksia. Työttömyysturvalain muutosesityksen ja toimeentulotuen perusosan alentamismenettelyn yhteisvaikutuksia tulisi verkoston mielestä arvioida tarkemmin.

Perusosan suuruuteen liittyvä lausuntopalaute:

Verkosto ei kannata perusosan leikkausta. Perusosa on jo niukka ja asumiskulujen korkean tason takia perusosaa joudutaan käytännössä käyttämään kattamaan myös kuntakohtaiset rajat ylittävät asumismenoja, kun edullisempia asuntoja ei löydy tai muuttaminen on muusta syystä käytännössä mahdotonta.

Jos perusosan leikkaukseen kuitenkin päädytään, verkosto pitää tärkeänä, että leikkaus kohdentuu mahdollisimman pienenä lapsiperheisiin ja lapsiin. Verkosto kannattaa lasten lapsiryhmäkohtaisten perusosien esitettyä nostoa (enintään 0,7 prosenttia).

Tiedon saamiseen ja luovuttamiseen liittyvä lausuntopalaute:

Tiedon saamiseen ja luovuttamiseen liittyen verkosto pitää keskeisimpänä sitä, että etuuden hakija on aina tietoinen siitä, mistä hänen tietojaan haetaan.

Kunnan rahoitusosuuden lisäämiseen liittyvä lausuntopalaute:

Verkostolla ei ole vahvaa kantaa kunnan ja valtion rahoitusosuuksiin, mutta ymmärtää perusteet sille, miksi kuntia, jotka ovat sekä koulutuksen että työllisyyspalveluiden järjestäjiä, halutaan kannustaa kuntia aiempaa vahvemmin ehkäisemään jo itsenäistyneiden nuorten toimeentulotuen tarvetta.

Asumismenojen tarkentamiseen liittyvä lausuntopalaute:

Verkosto ei kannata esitettyä mahdollisuutta laskea kuntakohtaisia asumismenojen rajoja, koska rajat ylittyvät jo ennestään monin paikoin etenkin Helsingissä ja pääkaupunkiseudulla. Tämä pakottaa ihmisiä etsimään uusia edullisempia asuntoja, joita ei löydy tarvetta vastaavasti. Rajojen muuttuminen vuosittain niin, että ne myös laskisivat, johtaisi pahimmassa tapauksessa kaikkia osapuolia kuormittavaan tiheätahtiseen muuttamiseen, joka ei edistäisi juurtumista, siteiden muodostumista lähiyhteisöihin tai etuuden saajien mahdollisuuksia keskittyä työnhakuun ja työssäkäyntiin. Kielteisten ihmisvaikutusten lisäksi se johtaisi myös muuttokustannuksiin, joihin haettaisiin muuttoavustusta.

Vaikutusten arviointiin liittyvä lausuntopalaute:

Työttömyysturvalain muutosesityksen ja toimeentulotuen perusosan alentamisenettelyn yhteisvaikutuksia tulisi verkoston mielestä arvioida paremmin. Ylipäänsä tulisi arvioida tähän mennessä toteutettujen sosiaaliturvamuutosten kokonaisvaikutuksia eri väestöryhmiin ja kohtuullistaa vaikutuksia siltä osin kuin ne kasautuvat yksittäisiin ryhmiin, kuten yhden vanhemman perheisiin.

Verkosto on lisäksi laajemmin huolissaan seurauksista, kun myös viimesijaiseen etuuteen lisätään yhä tiukempia käyttäytymisehtoja ja niihin liittyviä sanktioita. Verkosto pelkää, että tämä synnyttää täysin etuuksien ja palveluiden ulkopuolelle tippuvia ryhmiä, mikä kurjuuden ja asunnottomuuden lisäksi johtaa myös rikollisuuden kasvuun.

Muu lausuntopalaute:

Esityksen mukaan toimeentulotuen 150 euron ansiotulovähennys ja muiden vähäisiksi katsottavien tulojen ja avustusten etuoikeus poistettaisiin 18 vuotta täyttäneiden henkilöiden osalta. Verkosto näkee tämän vielä yhtenä muutoksena, joka heikentäisi erityisesti yhden vanhemman perheiden toimeentuloa, koska juuri tämä ryhmä on esityksen taustatietojen mukaan hyödyntänyt mahdollisuutta pieniin lisätuloihin melkein täysimääräisesti, keskimäärin 145 euron edestä kuukaudessa (<https://tietotarjotin.fi/tietopaketti/2699589/tietopaketti-toimeentulotuki>). Verkosto pitää kuitenkin hyvänä, että lapsille aiotaan edelleen sallia vähäiset tulot ilman, että ne vähentävät toimeentulotukea.

Hallituksen vuodesta 2023 lähtien toteuttama ensisijaisten etuuksien tason ja ehtojen kiristäminen kasvattaa yleisesti toimeentulotuen tarvetta, mikä on nyt alkanut näkyä myös toimeentulotukitilastoissa. Verkosto näkee, ettei toimeentulotuen tarvetta pystytä vähentämään merkittävästi toimeentulotuen sisällä tehtävillä muutoksilla. Toimeentulotuen tarvetta voidaan verkoston näkemyksen mukaan vähentää parhaiten huolehtimalla ensisijaisten etuuksien riittävästä tasosta, joka myös seuraa kustannuskehitystä, ja palauttamalla etuuksien saajille kannusteet pienimuotoiseen työssäkäyntiin (nk. suojaosat). Osa-aikatyön kannustimien poisto suojaosia poistamalla on johtanut tilanteeseen, jossa yksilötasolla täysi työttömyys on turvallisempi vaihtoehto ihmiselle, joka aiemmin teki osa-aikaisesti tai pienimuotoisesti ansiotöitä. Verkoston mielestä etuuksien suojaosien palauttamisen lisäksi työttömyysetuuteen, eli myös nyt valmistelussa olevaan yleistukeen, tulee palauttaa lapsikorotukset pehmentämään elatusvelvollisten työtulojen puutteesta johtuvaa elatuskyvyn laskua ja vähentämään lapsiperheköyhyyttä.

Painetut lähteet:

Ristikari, Tiina, Merikukka, Marko & Hakovirta, Mia (2018): Timing and duration of social assistance receipt during childhood on early adult outcomes. *Longitudinal and Life Course Studies*, 9(3), 312-326.

Rönkä, Anna, Turja, Leena, Malinen, Kaisa, Tammelin, Mia & Kekkonen, Marjatta (2019). Flexibly scheduled early childhood education and care: Experiences of Finnish parents and educators. *Early Years*, 39(4), 376–391.

Lindqvist Sofia
Monimuotoiset perheet -verkosto